

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
וארא
שבט ה'תשע"ז ב'שכ"ח
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

המשך ביאורים וחידושים בדין דבר שבקדושה שלא יהא בפחות מעשרה.
מה הדין כאשר האדם אינו יכול להספיק לענות על שני הדברים, 'יהא שמיה רבא'
וקדושה.

הסבר נפלא מדוע 'אמן יהא שמיה רבא' וכו' יותר חשוב מן הקדושה.
האם דין דבר שבקדושה ואמירתו בעשרה, מדאורייתא או מדרבנן, והאם הדין של
אמירתם בעשרה מדאורייתא או מדרבנן.
גזירה שוה. מסרן הכתוב לחכמים. אין קדושה בלא הזמנה.
האם מותר לשיר 'אמן יהא שמיה רבא מברך' וכו'.
מסקנת העניין להלכה ולמעשה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642
שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור במערכת קול הלשון – 510

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 386

השיעור מוקדש להצלחת אופיר בן מיכאל מנצור, יהי רצון
שיעלה ברוחניות ובגשמיות, אבי"ר.
כמרכן מוקדש לרפואת הילדים מתיה הי"ו ונתנאל יהודה
הי"ו בני ידידנו הרב דקל ענאקי הי"ו.
המקום ברוך הוא ימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה,
אבי"ר.

השיעור מוקדש להצלחת אופיר בן מיכאל מנצור, יהי רצון שיעלה ברוחניות ובגשמיות, אכ"ר.
כמרכז מוקדש לרפואת הילדים מתיה הי"ו ונתנאל יהודה הי"ו בני ידידנו הרב דקל ענאקי הי"ו, המקום ברוך הוא ימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכ"ר.

המשך ביאורים וחידושים בדיון דבר שבקדושה שלא יהא בפחות מעשרה.

התחלנו לדבר בשיעור הקודם, בעניין דבר שבקדושה, שאין אומרים אותו בפחות מעשרה. השאלה היא, לגבי דרגות הדברים שבקדושה. לגבי "יהא שמים רבא" שבקדיש, ו"קדוש קדוש" וגו' שבשמונה עשרה, לפי כל הדעות, אלו הם דברים שבקדושה, שאינם נאמרים אלא בעשרה.

אולם, מה יעשה האדם, שנזדמן לו לשמוע את שניהם בבת אחת, ואין לו אפשרות לומר את שניהם בזה אחר זה. אם הוא יאמר "יהא שמים רבא", יגמר ה"קדוש קדוש". ואם יאמר "קדוש קדוש" וגו', תיגמר אמירת "יהא שמים רבא".

כידוע, כאשר מישוהו שומע שהציבור אומרים עדיין משהו מעניין הקדושה, ואפילו שהם כבר בסוף, הוא שומע "לעלם ולעלמי עלמא", הוא יכול להתחיל ולומר יהא שמים רבא וכו', כל זמן שתיבת 'עלמא' לא נגמרה. כמו כן, במקום שאומרים גם את תיבת 'יתברך'. אותו הדבר, לגבי קדוש קדוש וגו' וכו'. אם הוא שומע שהציבור אומרים 'מלא כל הארץ כבודו', כל זמן שלא נגמרה המלה 'כבודו', השומע יכול הוא להצטרף אליהם, להתחיל ולומר קדוש וכו' ואפילו שאח"כ הוא יגמור ביחידות, כיון שהוא מתחבר איתם. ומשמע מדברי הפוסקים, כי לא יעזור בנ"ד תוך כדי דיבור. דהיינו, צריך ממש בהברה האחרונה, תוך כדי אמירת הציבור.

מה הדין כאשר האדם אינו יכול להספיק לענות על שני הדברים, "יהא שמים רבא" וקדושה.

אבל השאלה כעת, מה הדין באופן שהוא לא יספיק לומר את שניהם, לענות גם קדיש וגם קדושה, אלא או זה או זה.

מביא מהרי"ץ על כך בעין חיים [דף כ"ז ע"ב וכו'] ע"א בהתחלה בזה"ל, מי שנזדמן לו לענות קדיש וקדושה בבת אחת, ואי אפשר לו לעשות שניהם, אמין יהא שמים רבא קודם. הוא צריך לומר יהא שמים רבא, ויותר על קדוש קדוש וגו'. המקור של מהרי"ץ הוא, (פר"ח סימן קכ"ח) ושכן כתבו באר שבע ומהר"ש יונה סימן ט'). ואם התחיל לענות קדוש קדוש וגו', לא יפסיק לענות יהא שמים רבא (שם).

דהיינו, הדבר יתכן בשני אופנים. או שאותו אדם טעה, הוא לא ידע מהו הדין, והתחיל לומר קדוש קדוש וכו', ופתאום נזכר שעליו לומר יהא שמים רבא. או שאותו אדם שמע תחילה את קדוש קדוש וגו', ואח"כ שמע גם את יהא שמים רבא. השאלה היא, האם יפסיק, כיון שיהא שמים רבא יותר חשוב? הביא מהרי"ץ בשם הפר"ח, שאם התחיל, יגמור.

לבד מהפרי חדש שמביא מהרי"ץ, הכריע כן גם המגן אברהם. השו"ע פסק [סימן נ"ו סעיף א'], יש לכוין בעניית הקדיש. וכתב המג"א שם [ס"ק א'] בזה"ל, יש לכוין. כתב באר שבע, מדאיבעיא להו בגמ', מהו שיפסיק לומר יהא שמים רבא, ואלו למודים ולקדושה פשיטא להו דלא מפסיק, שמע מינה דיש מצוה טפי בעניית יהא שמים רבא מקדושה ומודים. וכ"כ מהר"ר יונה סי' ט'. ומ"מ נראה לי דאם יש שני בתי כנסיות לפניו, בא' מגיעים לקדושה ובאחד לקדיש שאחר י"ח, ילך ויענה קדושה כי שם ישמע ג"כ קדיש שאחר התפילה.

המדובר הוא באדם שיש לפניו שני בתי כנסת הקרובים אחד לשני, והוא עושה חשבון, שאם יגיע לביכ"נ אחת יאמר איתם קדושה בלבד, ואם ילך לביהכ"נ השני, יאמר איתם קדיש בלבד. לכאורה אנו היינו אומרים, שקדיש יותר חשוב. אך המג"א מכריע אחרת, ואומר, שילך לביהכ"נ השני שאומרים קדושה, וטעמו הוא, כי אם ילך לביהכ"נ הראשון לשמוע קדיש, לא ישמע אחריו כלום מענייני קדושה. [מובן

הציבור, שלא יתחיל להתפלל. ולפי רב הונא, יחיד אומר קדושה, וממילא אין חשש להתחיל תפילתו ביחידות, רק שעל כל פנים יזהר שיגיע עם הציבור למודים.

אומרת על כך הגמ', ודכולי עלמא מיהת, מפסק לא פסיק. דהיינו בין לרב הונא ובין לריב"ל, לא מפסיק באמצע תפילתו, לענות לקדושה עם הציבור.

מסתפקת הגמרא לגבי עניית אמן יש"ר, איבעיא להו, מהו להפסיק ליהא שמו הגדול מבורך. לקדושה, ברור לגמרא שלא יפסיק. דהיינו, לא מיבעיא למ"ד שהיחיד אומר קדושה, אלא אפילו לריב"ל שהקדושה נאמרת דוקא בעשרה, פשוט לגמרא שלא מפסיק לעניית קדושה. משא"כ לגבי קדיש, עליו מסתפקת הגמ', אולי יוכל להפסיק באמצע שמונה עשרה, לענות אמן יש"ר בציבור.

מביאה הגמרא על כך, כי אתא רב דימי אמר, רבי יהודה ורבי שמעון תלמידי דרבי יוחנן אמרי, לכל אין מפסיקין, חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך. שאפילו עוסק במעשה מרכבה, פוסק. רב דימי בא ואומר, כי אפילו הנמצא במעשה מרכבה, דהיינו שעוסק בעניינים גבוהים מאד, מכל מקום לענות יהא שמייה רבא שאני. לזה הוא חייב להפסיק. מדמה זאת רב דימי גם לגבי תפילת הלחש, שצריך להפסיק לענות יהא שמייה רבא.

אמנם מסקנת הגמרא אחרת – ולית הלכתא כותיה.

ברם ידוע שהרבה דברים כיו"ב בגמ', אינם מגוף הגמרא, אלא הוספת רב יהודאי גאון. דהיינו שהוא הוסיף הכרעה, והכניסו לתוך הגמרא. זו הסיבה שלא כל הגאונים מסכימים לכך. הנצי"ב בהעמק שאלה על שאילתות דרב אחאי גאון, שאילתא א', דן בזה.

שהמדובר הוא בקדיש "תתקבל" שאחרי התפילה, או בקדיש שאחרי לימוד. לכן צריך לילך לביהכ"נ שאומרים קדושה, כי כשילך לבית כנסת זה ירוויח את שניהם, שהרי ישמע גם קדיש אחר כך.

לכן אפילו שיותר ראוי לענות אמן יהא שמייה רבא, הכא שאני, כי מספיק האדם לומר את שניהם.

להלכה זו, שעניית אמן יש"ר עדיפה מעניית קדוש קדוש וכו', ישנו מקור מפורש מגמרא בברכות [דף כ"א ע"ב]. שם דנה הגמ' לגבי אדם שאיחר לביהכ"נ, ומבין לפי הזמן, שאם יתחיל להתפלל תפילת הלחש ביחידות, לא יספיק לגמרה עד שיגיעו הציבור לקדושה, או עד שיגיעו למודים.

כך אומרת הגמרא, אמר רב הונא, הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים, יתפלל. ואם לאו, אל יתפלל. רבי יהושע בן לוי אמר, אם יכול להתחיל ולגמור, עד שלא יגיע שליח צבור לקדושה, יתפלל. ואם לאו, אל יתפלל. אליבא דרב הונא, לא אִכְפַּת לן שמפסיד את הקדושה, כי העיקר שיספיק לומר מודים בציבור. הטעם לזה הוא, כי במודים, כורעים. ואם אינו משתתף איתם בכריעתם, נראה ככופר ח"ו.

ממשיכה הגמרא ואומרת, במאי קא מפְּלְגִי. מר סבר, יחיד אומר קדושה. ומר סבר, אין יחיד אומר קדושה. וכן אמר רב אדא בר אהבה, מניין שאין היחיד אומר קדושה, שנאמר וְנִקְדְּשִׁי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [ויקרא כ"ב, ל"ב], כל דבר שבקדושה, לא יהא פחות מעשרה.

דהיינו, שלפי רבי יהושע בן לוי, יחיד לא אומר קדושה, וכשמתפלל ביחידות, ולא יספיק להגיע עם הש"צ לקדושה, מפסיד קדושה. לכן אם רואה שלא יספיק להגיע לקדושה עם

מן הגמרא הזאת מוכיחים האחרונים [באר שבע, ומהר"ש יונה – הוא רבי שבתי יונה זצ"ל, והפר"ח, והמג"א ומהרי"ן], שעניית אמן יהא שמיא רבא בקדיש חשובה יותר מעניית קדוש קדוש וגו' שבקדושה. הראיה היא, מזה שמסתפקת הגמרא על עניית יהא שמיא רבא, אולי יש לענותו אפילו בתוך תפילת הלחש. ויש דעות האומרות שאפילו אליבא דהלכתא, צריך להפסיק לענייתו בתוך התפילה. והגם שאין אנו תופסים להלכה כדבריהם, אלא נוקטים שאסור להפסיק בשמו"ע גם לעניית קדיש, מכל מקום אנו מתחשבים בשיטתם כמשקל להבין את חשיבות הקדיש לעומת הקדושה, כי לגבי קדושה, היה פשוט לגמרא שלא מפסיקים באמצע תפילת הלחש.

ומכך למדו האחרונים הנ"ל את ההלכה האמורה לעיל, שאדם שבידו שתי ברירות, או לענות קדוש קדוש וגו' שבקדושה, או אמן יש"ר שבקדיש, יענה אמן יהא שמיא רבא.

בספר באר שבע [בסימן ל"א] כתב כך, אשר שאלת ממני, לפרש לך, מהיכן יצא לי מה ששמעת ממני שעניית אמן יהא שמיא רבא כו' הרבה גדול יותר מעניית קדושה ומודים וכיוצא בזה, ונפקא מינה להדר טפי בתר עניית אמן יהא שמיא רבא כו'. דע שכן משמע בהדיא בגמרא ערוכה בפרק מי שמתו, מדקאמר ודכולי עלמא מיהת מיפסק לא פסיק, איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמו הגדול מבורך כו', דוק ותשכח.

כוונת הבאר שבע היא, שלא תטע לפרש, דלמא לפי המסקנא, דלית הלכתא כוותיה דרב דימי, חזרנו והשוונו את אמן יהא שמיא רבא עם קדוש קדוש וגו'. דהן אמת שהשוונו אותם לגבי דין הענייה. אבל מכך שבעלי התלמוד הסתפקו בזה מעיקרא, ובפרט שיש דעות שנקטו כדעת רב דימי, לענות אמן יהא שמיא רבא אפילו באמצע תפילת הלחש, מזה אנו למדים, כי יהא שמיא רבא חשוב יותר מן הקדושה.

וכך כתב מהר"ש בן יונה בתשובותיו [סימן ט'] בזה"ל, אדם שהוא עומד בין שני בתי כנסיות או בתוך תלמוד תורה שיש שם הרבה כנסיות, ומחזן של כנסת אחת היה שומע קדושה, ומחזן של הכנסת האחר היה שומע קדיש, ואם יענה קדושה אי אפשר לו לענות יהא שמיא רבא, באיזה יבחר האדם לענות, לקדיש (האי) [או] קדושה.

תשובה: מלבד מה שהאריכו רבותינו ז"ל לספר בשבח הקדיש והעונה יהא שמיא רבא מבורך, יש לי ראייה מכרחת לענ"ד, מדגרסינן בפרק מי שמתו דף כ"א, דכו"ע מיהת מיפסק לא פסיק. הרי שאע"פ דפשיטא ליה לתלמוד שאינו פוסק לקדושה, מיבעיא ליה לעניין אמן יהא שמיא רבא. גם רבי יהודה ור"ש פשיטא להו דמפסיקין ליהא שמו הגדול מבורך, ואע"ג דלית הלכתא כוותיהו וכו' מכל מקום ראייה מיהא הוי דגדול כח עניית אמן יהא שמו הגדול, מעניית הקדושה. ולכן אם אי אפשר לענות שתיהן, יענה אמן יהא שמו הגדול מבורך, הנלע"ד כתבתי. הקטן בדעת ובינה. שבתאי יונה.

הצטרף להכרעתם, מהרי"ן בתשובותיו פעולת צדיק [ח"ג סימן ר"ג], [מובא בפסקי מהרי"ן, ח"א, הל' תפילה, סימן פ"ג דף ר"נ], שם הוא דן לגבי נושא קרוב לזה. בשאלה מה ינהג האדם הנמצא בתפילת הלחש ושומע קדושה או קדיש. וז"ל, לשון הרמב"ם ספ"י דתפלה, ואם התחיל להתפלל קודם ש"צ והגיע ש"צ לקדושה, לא יפסיק, ולא יענה קדושה עמהן. וכן לא יענה אמן יהא שמיא רבא והוא באמצע התפילה.

מדייק מהרי"ן שם בהמשך תשובתו את לשון הרמב"ם, שאם שומע קדיש באמצע תפילתו, יקשיב. אך לקדושה, אפילו לא יקשיב. והיינו שלגבי קדיש, אף שלעניין ענייה ממש, אסור מטעם הפסק, אבל עכ"פ שיכוון לשמוע יהא שמיא רבא שבקדיש. אמנם לעניין קדושה, אפילו לכוון לשמוע, אין חיוב. וזו דעת השאילתות דרב אחאי גאון, יעויין במה שהבאתי בהשמטות לבארות יצחק שם [וע"ע

שערי יצחק – השיעור השבועי

הישן דף י"ג, כי הקדיש נתקן ע"י תנאים. אפילו לא ע"י אנשי כנה"ג! אמנם אינני יודע מה ראייתו. ועיין לקמן בשיעור מוצש"ק יתרו, שרבים מרבותינו כתבו כי גם הקדיש נתקן מאת אנשי כנה"ג, שלא כדבריו. מאידך, הקדושה נראית חשובה יותר, כי נזכרה על ידי הנביא [ישעיה ו', ג']. עוד נראה כן, ממה שאנו נוהגים לעמוד בזמן אמירת – קדוש קדוש וגו' ואילו בקדיש יושבים.

שאלה מהקהל: הפשטות היא, למי שלא יודע את חידושם, שהקדושה עדיפה. תשובת מרן שליט"א: יפה. לכן התפלאתי איך אף אחד לא חולק ע"ז. כולם מסכימים כי ענייית יהא שמיה רבא חשובה יותר מן הקדושה. לא מצאתי אחד מן הפוסקים שיסביר למה ומדוע, כאילו הלכה זו פשוטה למאד. הביאו את ההוכחה מן הגמ', ותו לא מידי.

והנה יש לדון מן המקורות, כיצד התייחסו חז"ל לקדיש לעומת קדושה: בהרבה מקומות שיבחו חז"ל את ענייית הקדיש. בגמרא בברכות [דף ג' ע"א] כתוב, בשעה שישאל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך, הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. גם בשבת [דף קט"ו] כתוב, האומר יהא שמיה רבא בכל כחו, קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. וכן כתוב במסכת סוטה [מ"ט ע"א], אלא עלמא אמאי קא מקיים, אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא. ולבד מזאת, מצינו ריבוי שבחים ומעלות בענייית הקדיש, שלא נפרטם כאן.

מאידך, בכדי להוכיח את עוצם חשיבות הקדושה, יש להביא את מאמר חז"ל, שאין הנאה להקב"ה בעולמו יותר מזמן שאומרים ישראל קדוש קדוש וגו', אמנם אין לנו השגה בעומק העניין: מהרי"ץ מביא זאת בדיני הקדושה [עץ חיים ח"א, מ"ג ע"ב] וזו לשונו, טוב לכוין רגליו בשעה שאומרים קדושה עם ש"צ. והיינו, שיש לעמוד בענייית הקדושה, כמו

אור תורה ה'תשנ"ד סי' י"א דף ק"ט אות ד', ולפי דברינו דלעיל, מיושבת קושיתו על מהרי"ץ.

אמנם, אף שלהלכה למעשה איננו פוסקים כך, אלא נוקטים שבין בקדיש ובין בקדושה, יש לכווין לשמוע ולהקשיב. עכ"פ יש ללמוד כדוגמת האמור לעיל – שיש לקדיש חשיבות יותר מהקדושה, מדיוק דברי הרמב"ם. שהרי לענייית אמן יהא שמיה רבא בקדיש, אף שסבר הרמב"ם, שלא מפסיק מתפילתו, לענות בפועל, מכל מקום דעתו היא שיפסיק להקשיב. משא"כ לקדושה, שממשיך בתפילתו ללא שינוי.

לכן נוקטים להלכה, שהקדיש חשוב מן הקדושה. והאמת שממש התפלאתי על כך, כי לא מצאתי אפילו פוסק אחד החולק על זה. כולם מסכימים לדעה אחת, והדבר אינו מצוי. ואילו הם האומרים כך: כנסת הגדולה בהגהת הטור, עולת תמיד, יד אהרון, סולת בלולה, החיד"א בקשר גודל ובמחזיק ברכה [סימן קכ"ה סק"ד], מאמר מרדכי, שתילי זיתים [סימן נ"ו סק"ו], שלמי ציבור, סידור בית עובד, שו"ע הגר"ז, באר היטב, פרי מגדים, חסד לאלפים, חיי אדם, בן איש חי, משנה ברורה, כף החיים, ושמיים החדשים [טולידאנו, סימן ט"ו]. וכבר הבאתי לעיל את מהרי"ץ.

גם הרב כף החיים פסק כן בסימן נ"ו, וחזר על זה בסימן קכ"ה, בשם תורת חיים סופר, ולקמן נביא בס"ד את מה שהתורת חיים הוסיף חידוש בזה.

הסבר נפלא מדוע "אמן יהא שמיה רבא" וכו' יותר חשוב מן הקדושה.

ברם צריך להבין דברי כל הפוסקים הללו, כי אנו מסביר היינו אומרים שענייית אמן יהא שמיה רבא, חשובה יותר מענייית קדוש קדוש וכו' מפני כמה סיבות: הארחות חיים מסביר את יסוד הקדיש, ואומר [ח"א, דין קדיש פירוש]. בדפוס

בתפילה. הטעם הוא, מפני שאנו מקדשים את ה', כמו שהמלאכים מקדשים, ועל המלאכים נאמר – "וְרָגְלֵיהֶם רָגְלֵי יִשְׂרָאֵל" (יחזקאל א', ז'). זו הסיבה שגם אנו, בזמן שמקדישים את ה', צריכים לכווין את הרגליים.

ממשיך מהרי"ץ ואומר בזה"ל, ויש לישיא העיניים למרום בשעה שאומרים קדושה, ומנענעים גופן, ונושאים אותנו מן הארץ, כדאיתא במעשה מרכבה דרבי ישמעאל. והיינו שבקדושה יש להרים העיניים כלפי מעלה. וגם לנענע את הגוף, דהיינו לפי הנהוג כיום – שמגביהים העקביים בעניית קדוש.

יתכנו הרבה כוונות במשמעות ההתרוממות בכלל. אך הפשוט היא, שעל ידי הגבהת העקביים, מכוונים להתעלות מהארציות. כיוצא בזה – "עשה למען שמך, עשה למען ימינך", שם האדם מתעורר כביכול להתנתק מהעפריות, מהארציות ומהחמירות, כלפי מעלה.

מהרי"ץ מביא את המובא בפרקי היכלות רבי ישמעאל, [בן אלישע כהן גדול, הידוע מעניין עשרת הרוגי מלכות, שאמר את השם ועלה למרום, בכדי לדעת אם נגזרה עליהם הגזירה משמיים].

וכך כתב מהרי"ץ, ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ ויורדי מרכבה, אם תאמרו ותגידו לבני, הקב"ה מברך את ישראל. ומוסיף לומר למלאכים, הגידו לעם ישראל – מה שאני עושה בתפילת שחרית ומנחה בשעה שאומרים לפני קדוש קדוש וגו' ה' צבאות וכו', ולמדו אותם שישאו עיניהם למרום. והיינו, שיש להרים העיניים כלפי מעלה, ובנוסף – וירימו עקביהם עם גופם בשעה שמקדישין אותי. כי אין לי הנאה בעולמי כאותה שעה שעניניהם נשואות בעיני, ועיני נשואות בעיניהם. אומר הקב"ה – העיניים שלנו מתחברות כביכול. עם ישראל מסתכלים על הקב"ה, והקב"ה מסתכל בישראל.

ממשיך מהרי"ץ ואומר, באותה שעה, אני אוזן בכסא כבודי בדמות יעקב, ומחבקה ומנשקה. ומזכיר גלותם, וממהר גאולתם כולם. (כ"כ הטור ושבלי לקט).

בתוך הדברים שהזכיר מהרי"ץ לעיל, הביא – "עיניהם נשואות בעיני". דנים הפוסקים, כיצד לקיים הלכה זו. האם יש לסגור את העיניים, או לפתחם, ולהביט כלפי מעלה? ולמעשה נחלקו הדעות, יש אומרים שעדיף לסגור העיניים, ויש אומרים שעדיף לפתחם.

להלכה למעשה, אביא מה ששאל אותי אברך בעבר, כיצד לנהוג בזה? והשבתי לו, שהדבר תלוי בו. וכך אמרתי לו: "כשאתה מסתכל כלפי מעלה, מה אתה רואה? "פלורוסנטים", או אורות עליונים... אם אתה רואה, תקרה, "פלורוסנטים", נברשות וכדו', אזי אתה נשאר בעולם הגשמי. לכן אל תפתח את העיניים! עדיף שתסגור". גם אם נמצא בביהמ"ד "פעולת צדיק", שיכול לראות את ביצת היענה, וגם במקומות אחרים, אם יעשו ביצה כזו, עדיין יכול להיות שיסיח דעתו לדברים אחרים...

אמנם אם בטוח האדם שלא רואה נברשות וכו"ב, אלא אורות עליונים. אז יש לדון אולי יפתח את עיניו ויביט כלפי מעלה. ולמה אני מורה שיש לדון, ולא בוודאות שיפתח? כי האר"י היה סוגר אז את עיניו, כיעויין בשער הכוונות, ובכף החיים סי' קכ"ה סק"ב וסק"ט. לכן כנראה שמעשה סגירת העיניים אינו תלוי בשום דבר, אלא הוא כמו אמירת "שמע ישראל" שמכסים את העיניים.

המעשה שנביא בס"ד מפרקי היכלות דר' ישמעאל, הוא מעשה מופלא, והביאנו בכמה ספרים, כגון בספר בתי מדרשות כרך א', ובסדר רב עמרם גאון, [מהדורת סק, בנספחים דף 193]. וכך אומר המדרש:

עדות אתם רואים שאני עושה, דהיינו, הקב"ה אומר למלאכים – תספרו לעם ישראל מה אני עושה ברגע הזה, אני מביט לקלסתר פניו של יעקב אביכם החקוקה לי בכסא כבודי. שבשעה שאתם אומרים לפני קדוש, אני כורע עליה, ומגפף ומנשק ומחבק אותה, וידי על זרועותי שלשה פעמים, כמו שאתם אומרים לפני קדוש, כדבר שנאמר קדוש קדוש וגו' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. הדברים נשגבים מאד במעלת אמירת קדוש קדוש וגו', ויש מקום לומר לכאורה שאמירת קדוש קדוש וגו' חשובה יותר מעניית יהא שמים רבא. וא"כ קשה על שיטת המפרשים דלעיל, שפשוט להם שעניית אמן יהא שמים רבא, עדיפה מעניית קדוש קדוש וגו'.

ויש לדון אם אפשר לתרץ ולומר שיש הבדל, כי קדוש קדוש וגו' אומרים המלאכים, ואנו כביכול, מחקים בסה"כ את מה שהם אומרים. אבל אמן יהא שמים רבא, מיוחד לנו בלבד, שהרי לא שמענו ולא מצאנו שהמלאכים אומרים אמן יהא שמים רבא.

אמנם גם חילוק זה לא ברור כ"כ, כי הרי על "בשכמל"ו" כמשל, כתוב שמושה רבינו למד את זה מהמלאכים. דהיינו, ששמע שכך הם אומרים, ומסר זאת לנו, ורק ביום הכיפורים, שאנו כמלאכי השרת, אומרים בקול רם, [דברים רבה ב' ל"ו. ועיין באו"ח סימן תרי"ט סעיף ב']. הרי משמע הפוך מהסברא דלעיל, שהרי מפני הסיבה הזו גופא, אנו אומרים בשכמל"ו בלחש.

לכן לא נראה שחילוק זה נכון. וממילא חוזרת השאלה, מדוע פשוט לפוסקים דלעיל, שעניית אמן יהא שמים רבא, חשובה יותר מעניית קדוש קדוש וגו'.

כדי להסביר זאת, אקדים סיפור קצר כמשל, אותו מספרים על מו"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל, ראש ישיבת "קול תורה". בימים ההם חיפשו את מי למנות לרב בירושלם. ועלה שמו של

בוא וראה כמה חביב לפני הקדוש ברוך הוא, מה שישראל אומרים לפני קדוש. שהרי הזהיר ליורדי מרכבה ללמדנו באיזה ענין נאמר לפני קדוש. ויש לנו להזהר לעשות כמו שלימדנו מפי הגבורה, כדי שנזכה לעשות נחת ליצרנו, ולהעלות לפניו לריח ניחוח. דהיינו שצריך לדקדק לומר קדוש באופן שיהיה לקב"ה נחת רוח מכך.

וכן אמר להם, ברוכים אתם לשמיים ולארץ יורדי מרכבה, אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בתפלת שחרית ובתפלת המנחה, בשעה שאתם אומרים לפני קדוש. הביא את שחרית ומנחה, לפי שאז אומרים קדושה בשמונה עשרה. ולמדו אותם, ואמרו להם, שאז עיניכם לרקיע כנגד בית תפילתכם, בשעה שאתם אומרים לפני קדוש. שאין לי הנאה בעולמי, כאותה שעה – שענייכם נשואות לעיני ועיני מביטות בעיניכם.

על האמור שעניי הקב"ה ועם ישראל מתחברות כביכול, מצינו כמה גירסאות. במדרש שלפניי הגירסא – "ועיני מביטות בעיניכם". מאידך, מהרי"ץ העתיק "ועיני נשואות בעיניכם", כמו שהבאתי לעיל. ויש שדילגו את ההתחלה, וגורסים אחר "כאותה שעה", "ועיני בעיניכם".

חושבני כי שתי הגירסאות האחרונות מדויקות יותר. אנו מרימים את העיניים – "עינינו נשואות", כלפי מעלה. אבל מאידך על הקב"ה, וכי אפשר לומר שענינו נשואות אלינו? אם ננסה להגשים את העניין, אז אדרבה, הוא מסתכל עלינו כלפי מטה. המשמעות של הגירסאות האחרונות, שעניי עם ישראל נשואות ומורמות כלפי מעלה, אל הקב"ה, והקב"ה מביט בעינינו.

ממשיך המדרש ואומר – בשעה שאתם אומרים לפני קדוש. שהקול היוצא מפיכם באותה שעה, סודר ועולה לפני כריח ניחוח. והעידו להם מה

הגרשז"א כמועמד מתאים, וביקשו ממנו רבות, אך הגרשז"א מיאן למינוי. בשביל לשכנעו להסכים למינוי, אמרו להגרשז"א – "הרב מטשעבין אמר, שיהיה לירושלם מאד טוב, אם תקבל את הרבנות".

ענה להם הגרשז"א – "ודאי שהוא צודק. אבל תבינו על נכון מה שהוא אמר לכם. נכון שלירושלם יהיה מאד טוב. אבל לי, לא. לי זה לא יהיה טוב..."

הסיבה לזה היא, שלפי העדינות ואצילות המידות שלו, לא היה מחזיק מעמד עם כל התככים, השקרים והעסקנות וכו' שמסביב לרבנות ירושלם. ב"ה הוא "נשאר" ראש ישיבת "קול תורה", ונהיה גדול יותר מרבה של ירושלם.

כך יש לומר לענייננו, אכן, אין הנאה לקב"ה בעולמו יותר מאשר קדוש קדוש וגו'. אבל הקב"ה דואג לנו! הן אמת שכלפיו, קדוש קדוש וגו' טוב יותר, אבל לעם ישראל, יועיל יותר אמן יהא שמיא רבא. דהיינו, מכיון שהקב"ה אוהב אותנו ודואג לנו, הוא כביכול מוותר על התענוג הגדול יותר, שהוא הזמן שמשבחים אותו בקדוש קדוש וגו', ומעדיף שישראל יאמרו אמן יהא שמיא רבא, שבו יש תועלת מרובה יותר לעם ישראל. לכן סיבב הקב"ה, שיצא מן הגמרא הלכה, שעניית אמן יהא שמיא רבא תהא חשובה מקדוש קדוש וגו'.

הגרשז"א לא דאג לירושלם... מי שמתאים לו, שידאג ויטפל בזה. ימצאו כבר משהו אחר.

מאיפה יש לי את הכח לומר תירוץ זה? על סמך שני ראיות: יש מאמר נפלא נוסף, בפרקי היכלות. רק לפני שנביא אותו, אקדים את מה שכתב מהרי"ץ, לגבי השאלה מדוע נתקן הקדיש בלשון תרגום, ולא בלשון הקודש?

מהרי"ץ כתב [ע"ח ח"א, דף כ"ח] בזה"ל: טעם שאומרים הקדיש בלשון תרגום, כתב הטור סימן נ"ו וז"ל, יש אומרים מפני המלאכים, שלא

יתקנאו בנו, שאנו משבחים שבח נאה כזה. וגם שעל ידי זה, הקב"ה נזכר לחרבן הבית וגלות ישראל, כדאיתא בפרקא קמא דברכות, בשעה שישראל עונים אמן יהא שמיא רבא, הקב"ה מנענע ראשו ואומר, אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם וכו'. וכביכול, שיש דאגה לפניו, ואם יבינו המלאכים זה, יקטרגו עלינו. על כן אומרים אותו בלשון ארמי, שלא יבינו. שאינם מכירים בלשון ארמי.

מביא על כך מהרי"ץ עוד כמה וכמה טעמים: רבינו יצחק פירש הטעם, לפי שהיו רגילים לומר אותו אחר הדרשה, כדאיתא בשלהי סוטה – אמאי מיקיים עלמא, אסדרא דקדושה ואאמן יהא שמיא רבא דאגדתא. והיו שם עמי הארץ, שאינם מכירים אלא בלשון ארמי, שהוא לשונם. לכך נוהגים לאמרו בלשון שהכל מבינים בו, עכ"ל הטור. כיון שבזמנם עמי הארצות היו מבינים רק לשון ארמית. וכשהיו דורשים לעם, ומסיימים בקדיש, לא הבינו עמי הארצות שהשתתפו בדרשא את משמעותו, לכך תיקנו בלשון שכולם יבינו.

עוד מביא מהרי"ץ: והכל בו כתב, מצאנו בהגדה, לעתיד לבוא יהיו צדיקים גדולים מן המלאכים. ואנו מתפללים בקדיש שימהר הקץ. ואם נאמר אותו בלשון ק, שיבינוהו המלאכים, אפשר שיקטרגו עלינו. כי ידל כבודם ויגדל כבוד הצדיקים. ע"כ.

ומה"ר זכריה הרופא כתב שהתרגום מרחיק הגשמות, לכך נתקן בלשון תרגום. ע"כ. עד כה נתן מהרי"ץ ארבעה טעמים. בהמשך נביא טעם נוסף שהביא, על פי הזה"ק.

מה שהביא בשם רבינו זכריה הרופא, הוא לו בנימוקיו כת"י על הרמב"ם. ומביא שם הרז"ה עוד טעמים נוספים, [כמו שהבאתי בס"ד בקונטרס מילי דברכות סימן ו' דף שמ"ח ד"ה ובעניין. גם מה"ר סעדיה עדני בפירושו על הרמב"ם שם, כתב כך]. ומוסיף טעם זה ש"התרגום מרחיק הגשמות, לכך נתקן בלשון תרגום", מדנפשיה. וצריך להבין את כוונתו?

המרפא לשון [הקדמה, אות ח'] מסכים עם שיטת הרמב"ן. אבל רבינו זכריה הרופא, מדבר לפי שיטת הרמב"ם, כי בן דרכו להימשך אחריו, כנודע למעיין בחיבוריו (רובם עדיין בכת"י, וגם יש לו עצמו ביאור על מו"נ), וכ"ה דעת רס"ג בספרו אמונות ודעות.

אמנם אחר הקדמה זו, עדיין צריך להבין את תירוץ, על השאלה מדוע נתקן הקדיש בלשון תרגום, מה כוונתו באמרו – התרגום מרחיק הגשמות, לכך נתקן בלשון תרגום? כי אינני רואה איזה דבר בקדיש, שאמרוהו בכדי להרחיק הגשמות, אינני מבין מה הוא עונה! כיצד קישר את דברי הרמב"ם הנז"ל לפה, כי לכאורה תמוה, שהרי אין משהו בקדיש שהוציאוהו מהקשרו, ואם היו אומרים את הקדיש בלשה"ק, היה עלול להיות מובן משהו גשמי ח"ו.

חושבני שהרז"ה התכווין לומר, שהחכמים שתיקנו הקדיש בלשון ארמי, רצו לתת כבוד ללשון זו. והטעם, כיון שאונקלוס מרחיק בחיבורו את הגשמות, לכן בשבחי הקב"ה, העדיפו לשון ארמית, דרך חשיבות וכבוד ללשון זו. אמנם תירוצו זה דחוק מעט, אך אינני יודע אם אפשר להבין בדבריו כוונה אחרת.

אח"כ אומר מהרי"ן כך, בזהר פרשת תרומה דף קכ"ט ע"ב כתב וז"ל, קדושתא דא לאו איהו כשאר קדושתא דאינון משולשין. אבל קדושתא דא, סליק בכל סטריין לעילא ותתא ובכל סטרי מהימנותא, ותבר מנעולין וגושפנקין דפרזלא. מהרי"ת מביא בשם הזוה"ק דברים גבוהים מאד. מסביר הזוה"ק, כי קדושה זו אינה כמו שאר הקדושות, ואפילו אינה כמו קדושה משולשת – קדוש קדוש וגו'. אף שהקדושה המשולשת היא חשובה מאד, אבל קדושת הקדיש היא – בכל סטריין, לעילא ותתא.

ההבנה היא כך – ידוע שהרז"ה צועד בעקבות הרמב"ם, והרמב"ם מסביר, מדוע אונקלוס מְשַׁנֶּה לפעמים את משמעות הפסוק בתרגומו. כגון בפסוק, וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי [שמות י"ט, כ'], תרגם אונקלוס – "ואתגלי ה' על טורא דסיני". וקשה, מדוע לא אמר "ונחת" [וַיֵּרֶד בארמית זה נחת]? דוגמא נוספת, "אֲנֹכִי אֵרֶד עִמָּךְ" [בראשית מ"ו, ד'], תרגם, "אנא איחות עמך".

שאלה מהקהל: לא היתה לאונקלוס ברירה, כי איך יתרגם?
תשובת מרן שליט"א: יכול לתרגם למשל, אנא אֶחָוִי עמך.

אומר הרמב"ם [במו"נ, ח"א פרק כ"ו] שאונקלוס רצה להרחיק את הגשמות, שלא יטעו האנשים, דהיינו שחשש אונקלוס שמא יִיַחֲסוּ לקב"ה שהוא גוף ח"ו. וכי הקב"ה ירד ממש בפועל? לא יתכן. לכן אמר אונקלוס בלשון אחרת, שהיא מלה מושאלת, להבין את הכוונה, שהקב"ה התגלה, ולא ירד ממש. אותו דבר בפס' אֶרְדָּה נָא וְאֶרְאֶה הַפְּעֻקָתָהּ [בראשית י"ח, כ"א], תרגם אונקלוס – "אתגלי כען ואדון הכקבלתהון", מהאיי טעמא. זו דעת הרמב"ם.

הרמב"ן בפרשת ויגש, מאריך בויכוח גדול נגד דעת הרמב"ם, ואיננו מסכים אתו בשום אופן. הרמב"ן הביא הרבה מקומות, שאונקלוס תרגם את ירידת ה', בלשון ירידה ממש. כמו האמור בפס' – אֲנֹכִי אֵרֶד עִמָּךְ [בראשית מ"ו, ד'], תרגם אונקלוס – "אנא איחות". ואכן הרמב"ם בעצמו התקשה בזה. הרמב"ן דן בשיטת אונקלוס מכמה מקומות, והוא תמיה, מדוע, לחד גיסא, מרחיק אונקלוס את הגשמות, ולאידך גיסא, איננו מרחיק את הגשמות?

ומסיק הרמב"ן, כי יש בזה סוד, והמשכילים יבינו, ועיקר התירוצו הוא, שישנם עניינים גבוהים, אשר כפי המידות העליונות, צריך להסתירם, לכן אמר "ואתגלי", וישנם דברים שלא צריך להסתירם.

נראה שהוא מתכוין לומר כי אף שודאי שקדוש קדוש וגו' הם שלוש מדות עליונות – חג"ת [חסד גבורה ותפארת], אבל הקדיש הוא בכל עשר הספירות העליונות, ואיננו מצטמצם רק על השלוש ספירות האלו – לעילא ותתא, ובכל סטרי מהימנותא. קדושת הקדיש מקיפה הרבה יותר.

ותבר מנעולין וגושפנקין דפרזלא וקלפין בישין, לאסתלקא יקרא דקב"ה על כולא, ואנן בעינן למימר ליה בלישנא דסט"א. נאמר פה מעלה נוספת – שאומרים אותו בלשון ארמי, שהוא לשון הסט"א, דהיינו שמכה אותה בלשונה...

[דרך אגב זו הסיבה שמתקני הזוהר, תיקנו גירסתו בלשון ארמי, כדי שיהיה לו הכח לשבר את הסט"א. וכן קריאת התורה בלשה"ק, והתרגום בלשון ארמי. לפי הידוע לחכמי ח"ן, שזה מת, וזו קליפה. לכן צריך את שני הדברים]

ממשיך מהר"י בדברי הזוהר – ולא תבא בחילא תקיף, אמן יהא שמיא רבא, בגין דיתבר חילא דסט"א ואסתלק ביקריה יקרא דקב"ה על כולא. וכד אתבר בקדושתא דא חילא דסט"א, קוב"ה אסתלק ביקריה ואדכר לבנוי ואדכר לשמיה. ובגין דקב"ה אסתלק ביקריה בקדושתא דא, לאו איהי אלא בעשרה ובלישנא דא, על כרחיה דסט"א אתכפייא ואתבר חיליה, ואסתלק יקרא דקב"ה ותבר מנעולין וגושפנקין דשלשלאין תקיפין וקלפין בישין, ואדכר קוב"ה לשמיה ולבנוי. זכאין אינון עמא קדישא דקב"ה יהב לון אורייתא קדישא למזכי בה לעלמא דאתי ע"כ. והביי הביאו.

אומר על זה מהר"י: והרב תולעת יעקב כתב שטעם הפשט א"א להעמידו, והעיקר הוא מה שנאמר בספר הזוהר מפי משרתי עליון יע"ש שפירש מאמר זה.

הטעמים הקודמים שהביא מהר"י, הם טעמים של חכמים פשטנים, וא"א להעמידם, מפני

שיש בהם הרבה קשיים וסתירות, דהיינו שאם נתעמק בהם, לא נמצא דבר ברור. לכן, העיקר הוא, מה שנאמר בספר הזוה"ק.

הסתכלתי בספר תולעת יעקב עצמו וחיברו מהר"ם גבאי, אחד מהמקובלים הראשונים, שעל פיו נתקן אצלינו מה שאומרים בעשיית בעלינו לשבח "ללא יועיל", ו"שלא שם חלקנו כהם", ועוד כמה שינויים, כגון "מצפץ" ב"ג מדות, ועוד. הספר הזה היה אצל חכמי תימן כבר מלפני כשלוש מאות, או ארבע מאות שנה, והיה אחד מספרי היסוד, וראיתי שמהר"י שינה קצת.

כך כתב הרב תולעת יעקב נדף ל"ה, סוד קדיש, ואומר קדיש, ונתקן בלשון ארמי, והמפרשים נתנו טעם לדבר וא"א להעמידו, ולזה לא ראיתי להאריך בדבריהם. ואתה הידיד שמע האמת מפי משרתי עליון.

מה שינה מהר"י מלשון התולעת יעקב? מלה אחת. לא אמר כמו שאמר התולעת יעקב שזה "האמת", אלא "העיקר".

הטעם לזה הוא, מפני שהתולעת יעקב לא הביא כלל את טעם הפשטנים. אך מהר"י שהביא מהם ארבעה טעמים, לא יכל לומר שזו האמת, דהיינו שאין בלתי. כי אם היה כותב שזו האמת, היה משמע שהטעמים האחרים הם שקר, וח"ו להבין כן. לכן כתב מהר"י שזה העיקר.

אע"פ שכוונת התולעת יעקב בתיבת האמת, לא לאפוקי שקר, אלא לסוד, שכן הקבלה נקראת חכמת האמת. אבל מהר"י בכל זאת נזהר שלא תהא משמעות כזאת. ומצינו לו עוד כיו"ב ש"כבוד אלהים הסתר דבר", ואכמ"ל.

התולעת יעקב מביא את מאמר הזוהר, ואח"כ מסבירו ואומר – אמר כי הַבָּל קדושה זו עולה בכל סטריין כו', ואמר לעילא כנגד המעלות הקדושות שהם למעלה מן הכל. דבר חדש יש פה, ונראה שהיה לו גירסא אחרת, אף שלא ראיתי גירסא כזו.

הרשעים עושים עבירות, ואין מי שמוחה בהם. ואנו מתפללים אמן יהא שמיא רבא, דהיינו ששם י"ה יתגדל, ויימחה זרעו של עמלק. ועל זה אנו עונים "אמן יהא שמיא רבא מברך" חוזר למה שאומר הש"צ יתגדל וכו'.

לפי התולעת יעקב, בעניית אמן יהא שמיא רבא מכוונים על מחיית עמלק. והנה, מצינו מחלוקת בין הפוסקים, כיצד לפסק את אמן יהא שמיא רבא. יש אומרים לפסק אחר "רבא", כך: יהא שמיא רבא, מברך לעלם וכו', ולדבריהם, הכוונה היא, ששם י"ה "יהא רבא" – יהיה גדול, יתוסף לו לשלמותו וא"ו וה"א, וגם יהיה עוד "מברך לעלם" וכו'.

ויש אומרים לפסק אחר "מברך" כך: אמן יהא שמיא רבא מברך, לעלם וכו', והכוונה היא ששמו הגדול יהיה מבורך. ומביאים ראיה לדבריהם מהגמ' [ברכות ג', א'] שאומרת את נוסח יהא שמיא רבא בלשה"ק כך – יהא שמו הגדול מבורך וכו'. ואם הפירוש הראשון נכון, היו צריכים לומר כך – "יהא שמו גדול" וכו' בלא תוספת ה"א במילת "גדול", שהרי "מבורך" שייך להמשך.

המסקנא להלכה היא כמו הדעה השנייה, ובדרך כלל גם נוהגים כך.

אבל חושבני שזה לא סותר, כי נראה לי שלשני הפירושים צריכים לומר שחסר פה וא"ו, דהיינו, כאילו כתוב ו"מברך". ואף לפי השיטה הראשונה, שהפסיק הוא אחר "רבא", דהיינו ששם י"ה יהיה גדול – שיושלם הוא"ו והה"א, עדיין מתפללים גם שיהיה "מברך לעלם" וכו'. מתפללים על שני הדברים שיהיו לעתיד לבוא, גם "יהא שמיא רבא" שיושלם השם, וגם "מברך" כפשוטו.

אם מפסקים אחר מברך, פשוט שאין צורך בוא"ו. אבל כשאנו אומרים בסגנון זה, מכוונים גם שיהיה שמו גדול, וגם מבורך, כאילו שחסר וא"ו החיבור.

אצלינו כתוב בזוהר, כמו שהוא עצמו ומהרי"ן העתיקו – אבל קדושה זו, באל"ף. אך אח"כ אומר התולעת יעקב – אמר כי הַבֵּל קדושה זו. העתיק במקום "אבל", "הַבֵּל". נראה שלא הבינו זאת מעתיקי ספרו, לכן שינו מ"אבל", "הבל". אבל האמת היא שהמדובר הוא על ההבל של הקדושה. דהיינו כיון שאומרים אמן יהא שמיא רבא בקול חזק, ההבל שיוצא מהפה, עולה ומשפיע בעולמות העליונים.

כיו"ב לגבי כל דבר שאומרים אותו בקול רם, כמו שאומר הרדב"ז בקרית שמע שנאמרת בציבור בקול רם, ששוברת כל המקטרגים, ואז התפילה עולה למעלה. לכן רצוי מאד להתפלל בקול רם ובצעקה.

מאריך על זה התולעת יעקב, ואכמ"ל, רק אקרא קטעים מסויימים שכתב בשבח הקדיש – בכח קדושה זו, נשברים ונכנעים הבריתים והחותמות והקליפות ההם ומתוך כך מתעלה הכבוד מעילוי לעילוי למעלה, כי אין שטן ואין פגע רע לעכב. [ואפי' שאסור להגביה הקול בעניית אמן יותר מהמברך, עניית אמן יהא שמיא רבא שאני, שם כתוב שצריך לצעוק "בחילא תקיף", דהיינו להגביה את קולו. אבל לא חזק מדאי באופן שיראה כמשוגע].

ממשיך התולעת יעקב ואומר, כבר ידעת מה שדרשו רז"ל במש"כ [תהלים ט, ז'], הָאֱלֹהִים תָּמֹו חֲרָבוֹת לְנִצָּח וְעָרִים נְתַשֶּׁת אָבֹד וְכָרִם הִמָּה, ואמרו כל זמן שזרעו של עמלק בעולם אין השם שלם ואין הכסא שלם, והנה הם עליהם השלום גילו לנו חטאו באמרם, "וַיִּזְנֶב בָּךְ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ" [דברים כ"ה, ז'] מלמד שהיו כורתים הברית החתומה בבשרם וזורקים כלפי מעלה ואומרים טול מה שחפצת, והוא סוד מה שאמרו ששלח ידו בכסא הכבוד. ובהתעורר החרב הנוקמת נקם ברית, יהיה השם שלם והכסא שלם, ועל זה אנו מבקשים רחמים ואומרים "יתגדל ויתקדש שמיא רבא" כלומר שיתעלה למעלה עד אין סוף. דהיינו שעתה בגלל שעמלק פועל נגד רצון ה', לכן כביכול הקב"ה אינו מתגלה עלינו בשלמותו. והראיה שהרי

שאלה מהקהל: אף שהמנהג להפסיק אחר מברך, עדיין נוהגים להפסיק מעט אחר תיבת "רבא".

תשובת מרן שליט"א: נכון. הפוסקים אומרים שאין צריך לומר את כל נוסח אמן יהא שמיה רבא וכו', בנשימה אחת, אלא להפסיק מעט אחר תיבת "רבא". ואח"כ להפסיק גם ב"מברך", וזהו ההפסק העיקרי. ממילא אפשר לכווין את שתי הכוונות, גם שיהא שמו "רבא", וגם שיהיה "מברך" – "לעלם ולעלמי עלמיה". [וע"ע מה שנכתוב בס"ד בתשובותי עולת יצחק ח"ד].

עוד כתב בתולעת יעקב בזה"ל: כי בגדולת השם הגדול, תלויה גאולתן של ישראל. ובעילוי יתעלו גם הם, וישלטו בכל עבר הנהר. [לכאורה צ"ע, כי אז ישלטו על העולם, כמ"ש בס"ד בתשובותי ח"ד, גבי מגילת בני חשמונאי, ד"ה והאחרון] וכשמוע עשיו, כי בפיו אנו מזכירים סוד גדולת השם וממשלתן של ישראל, ושעתיד הקב"ה להעביר אותו ואת עמו מן העולם, שנאמר "פֶּלַע הַמָּוֶת לְנִצָּחַן" וגו' [ישעיה כ"ח, ה'], מיד נכנע, ומלכי אדום, המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו, בשמעם שעתיד הקב"ה לנקום נקמת שמו וכסאו ובניו מהם.

ובגין דקב"ה אסתלק ביקריה, עתה יבוא לתת טעם מדוע אין אומרים קדושה זו בפחות מעשרה – הואיל ואינה בלשון הקודש, ואמרו בפרק מי שמתו וכו'. וביאר המאור הקדוש ע"ה, כי כל קדושה שהיא בלשה"ק אינה אלא בעשרה, בשביל שהשכינה משתתפת בלשון זה וכו'. וא"כ למה אין אומרים קדושה זו בפחות מעשרה, לזה אמר כי בשביל שהקב"ה מתעלה בכבודו בקדושה זו יותר משאר קדושות, לא נתקנה בפחות מעשרה. זהו הסבר אחד בחשיבות אמן יהא שמיה רבא על פני קדוש קדוש וגו', מפני שזו טובת עם ישראל, שהרי עמלק ימחה מן העולם לעתיד לבוא. לכן חשוב יותר מבחינתנו, שעם ישראל לא יהיו בשפלות, ויהיו מעל כל האומות.

כתוב בפרקי היכלות [בתי מדרשות ח"א פרקי היכלות פ"ו ד"ה אמר] כך: אמר רבי ישמעאל סח לי סגסנא"ל שר הפנים ויש כאלה שחושבים שזה "שר הפנים". לא יודעים. אין בשמיים לא שר חוץ ולא שר פנים... מי שיודע את עומק העניין מבין שזה בפנים העליונים, ידידי, שב בחיקי, ואגיד לך מה תהא על ישראל. ישבתי בחיקו והיה מסתכל בי ובוכה, והיו הדמעות נופלות מעיניו ונופלות על פני. רבי ישמעאל כהן גדול יושב כמו תינוק בחיק המלאך שר הפנים, והיה שר הפנים בוכה.

אמרתי לו הדר זיו מרום, מפני מה אתה בוכה. אמר לי, ידידי, בוא ואכניסך ואודיעך מה גנוז לישראל עם קודש. תפסני והכניסני לחדרי חדרים ולגנוי גנוים ולאוצרות, נטל הפינקסין ופתח והראני כתובות צרות משונות זו מזו. אמרתי לו הדר זיו, הללו למי. אמר לי, לישראל. אמרתי לו, ויכולין ישראל לעמוד בה? אמר לי בוא למחר ואראך צרות משונות מן הראשונות. למחר הכניסני לחדרי חדרים והראני, אשר לשבי לשבי, ואשר לרעב לרעב, ואשר לבזה לבזה. אמרתי לו הדר זיו, ישראל לבד חטאו? אמר לי בכל יום מתחדשות עליהם גזרות קשות מאלו, וכיון שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה, אין מניחין אותן לצאת מחדרי חדרים.

צריך לעמוד על מאמר זה בפני עצמו, להבין את השאלות והתשובות. הרי רבי ישמעאל שאל את המלאך – מה יהיה עם ישראל, עם כ"כ הרבה צרות קשות, ולמה השטן מקטרג דוקא על עם ישראל שמגיע להם עונשים כאלו, וכי אומות העולם לא חטאו? וצריך ביאור, כי לכאורה שר הפנים לא השיבו על השאלות. לא ניכנס כעת לנושא הזה.

ובכל אופן מבואר במדרש זה, כי מה שמציל את עם ישראל מכל הגזרות הקשות, זה מה שישראל עונים אמן יהא שמיה רבא. ענייה זו סותמת את כל הצרות בחדרי חדרים.

ועתה, כיון שמן הפסוק הזה ישנו לימוד נוסף, לגבי דבר שבקדושה שלא יהיה אלא בעשרה, יש מקום לדון בשורש חיובו, אם הוא דאורייתא או דרבנן; יש אומרים שאפשר ללמוד ממשמעות הפסוק הזה לימוד נוסף, ויש אומרים שהלימוד הנוסף אינו אלא אסמכתא, שהרי פשט הפסוק קאי על מסירות נפש של ג' עבירות החמורות.

בשׁו"ת עולת יצחק שם כתבתי בזה"ל: מצאתי סעד לדברינו דלעיל בקרית ספר להמבי"ט פ"ח דתפילה, כל דבר שבקדושה וכו' שנאמר ונקדשתי וכו' וזהו מדאורייתא לענין מצות קידוש השם יתברך עכ"ל. והסברתי שם את כוונתו, כי רק לגבי קידוש ה' זה דאורייתא, אבל בנדרין דידן אינה אלא אסמכתא.

בכמה ספרים דנו בזה, וכך כתב בשׁו"ת דברי יציב [חלק חושן משפט סימן נא אות ח']: וראיתי בקרית ספר שם שכתב וזהו מדאורייתא לענין מצות קידוש השם יתברך עיין שם, ונראה שפירש כן ברמב"ם דכיון שנאמר ונקדשתי, והיינו לענין קידוש השם, סמכוהו חכמים נמי לענין כל דבר שבקדושה, ולכו"ע הוי רק אסמכתא ודו"ק. פירש כמו שפירשתי בס"ד.

אמנם אל על פי כן, זכורני שיש שהבינו בדעת המבי"ט שחיוב שניהם מדאורייתא. ועתה חוזרני בי ממה שכתבתי, כי חושבני שהצדק עמם. מפני שנמצא בדברי המבי"ט במקום אחר, בספר קרית ספר עצמו, לגבי זימון, משם משמע שדברים שבקדושה הם מדין תורה.

זו לשון הקרית ספר [הלכות ברכות פרק ה] – עשרה שאכלו כאחת כדי שביעה, אינם רשאים ליחלק, דחל עליהם חובת זימון מדאורייתא, דכתיב "אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ" [דברים ו', י"ג], והוי דבר שבקדושה וצריך עשרה, דילפינן תוך תוך בכל דבר שבקדושה. מפורש בדבריו, שעשרה שאוכלים יחד, שבסיום סעודתם מזמנין בשם,

למדנו שתי ראיות, לחשיבות הרבה כלפי עם ישראל בפרט, לעניית אמן יהא שמיה רבא. ממילא מתורצת בס"ד השאלה דלעיל כיצד פשוט לכל הפוסקים שעניית אמן יהא שמיה רבא עדיפה מקדוש קדוש וגו', כיון שבזכות עניית אמן יהא שמיה רבא, עם ישראל ניצול, לכן סיבב הקב"ה ברוב רחמיו, שהפוסקים יוציאו הלכה כזו מהגמ', שעניית אמן יהא שמיה רבא חשובה מעניית הקדושה.

האם דין דבר שבקדושה ואמירתו בעשרה, מדאורייתא או מדרבנן, והאם הדין של אמירתם בעשרה מדאורייתא או מדרבנן.

ההלכה של דבר שבקדושה, שלא יאמר בפחות מעשרה, נלמדת מן הפסוק "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" [ויקרא כ"ב, ל"ב], ואומרת הגמרא בברכות שהלכה זו נלמדת בגזירה שוה תוך תוך, מן הפס' "הַבְּדִלּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת" [במדבר ט"ז, כ"א]. ויש לדון, האם הלכה זו מדאורייתא או מדרבנן?

הרבה פוסקים סוברים שדברי הקדושה שבתפילה אינם אלא מדרבנן, ובעיקר ידוע שזו דעת הר"ן במס' מגילה [כ"ג, ב'], והוכיח כסברתו ממה שידוע כי כל סדר התפילה הוא מתקנה דרבנן, ולכן ודאי שגם הקדושה אשר היא חלק מהתפילה, לא תהא אלא מדרבנן.

אמנם בשׁו"ת עולת יצחק [ח"ג, סימן ט"ז] הסברנו בס"ד שזה לא פשוט כל כך, ויש דעות אחרות, כגון הרשב"ץ שכתב בתשובותיו [ח"ב סימן קס"ג] שחיוב עשרה בקדושה הוא מצות עשה מן התורה, הנלמדת מן הפסוק "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

שורש המחלוקת הוא כך – קיים דין בקידוש ה', אשר לכו"ע היא דאורייתא, ונלמד מן הפסוק הזה, והוא דין ייחוד ואל יעבור, בשלושת העברות החמורות, שהן עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. כך כתב הרמב"ם בפ"ה מיסודי התורה הל"א.

וככל דבר שבקדושה, מדאורייתא חל עליהם חובת זימון, ובעשרה. [ומצינו למהרש"א בברכות [מ"ה, א'], שכתב כי עיקר הזימון בעשרה שאומרים אלהינו. אמנם יש בזה נידון, ואפשר לראות בספר כיצד מזמנים [עיונים סימן ה'] מה שהביא בזה].

ולגבי לשונו בפ"ח מתפילה, הנראית דחוקה מעט כעת, צריך לומר שנפלה טעות סופר בהעתקה, וחסר מלשונו מלה אחת. ואכן הלשון שם, מבלעדי תיקון זה, משונה ומטעה מעט כמבואר למעיין. ולכן נראה שכך צריך לגרוס – וזהו מדאורייתא "כמו" לעניין מצות קידוש השם יתברך. אם אכן נגיה כך, והתיקון הוא אמיתי, אזי הדבר מחזק את האמור לעיל.

גזירה שוה. מסרן הכתוב לחכמים. אין קדושה בלא הזמנה.

יש לדון אפילו אם נאמר שדבר שבקדושה הוא מן התורה, מנין לנו שצורך העשרה בדבר שבקדושה הוא מן התורה? הרי הלימוד הוא מגזירה שוה, ואיננו מפורש בפסוק. ויש לדון, אולי מה שנלמד לגז"ש הוא רק מדרבנן?

שאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים האם דבר הנלמד בגז"ש נחשב כדין תורה או כדין דרבנן: ידוע שרש"י נחלק בזה עם רבותיו, בכמה מקומות בש"ס, כגון בכתובות [ג' ע"א ד"ה שויה] לגבי הדין שאשה נקנית בשלושה דברים, והאחד הוא כסף, מביא רש"י בשם רבותיו, שקדושי כסף הם מדרבנן, מפני שנלמדים מגז"ש [קיחה קיחה משה עפרון] בלבד, ואינם מפורשים בתורה.

אומר רש"י בכתובות כך: שמעתי כל רבותי מפרשים, דקדיש בכספא, דקידושי דרבנן נינהו. ואי אפשר לומר כן. חדא, דגזירה שוה היא קיחה קיחה משדה עפרון, וכל הלמד מגזירה שוה כמו שכתוב מפורש הוא.

גם בגטין בפ' השולח [ל"ג, א'] חזר רש"י על משנתו בזה"ל – כך אני מפרש בכל מקום

מלבי. ומרבתי קבלתי, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, דקדושי כסף דרבנן, דלא כתיב בהדיא, אלא גמרינן קיחה קיחה משדה עפרון. והיינו דקפריך, תינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה דכתיב בהדיא כי יקח איש אשה ובעלה [דברים כ"ד, א'] מאי איכא למימר, היאך יכלו לעקור דבר מן התורה, ומשני שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות של כל מקדש בביאה כדאמר התם (קידושין דף יב:) רב מנגיד אמאן דמקדש בביאה משום פריצותא. ותשובות קשות יש בדבר חדא דגזירה שוה גופה תורה היא, שהרי לא למדו לנסקלין אלא בגזירה שוה.

רש"י מביא את המובא בכריתות [ה' ע"א] – אל תהי גז"ש קלה בעיניך, מפני שמצינו אפילו איסורי כרת שהמקור שלהם הוא רק מגז"ש, וז"ל – נותר שהוא בכרת, מגזירה שוה למדנו. ונערה המאורסה נהרגת בקדושי כסף. ואי דרבנן, מי מיקטלא. ועוד, דקמשני שויה רבנן לבעילתו בעילתו זנות, היכי מצי לשוייה בעילת זנות, הא דאורייתא היא. וכי אמרן רב מנגיד אמאן דמקדש בביאה, קידושין מיהא לא בטלי. אלא הא והא דאורייתא, והא דאית ברבנן כח לבטל, מפני שבשעת קידושין תלה בדעתם לקדש כרת שהנהיגו חכמים בישראל. זו שיטת רש"י, והרמב"ן מסכים לו, וכך מקובל לפרש.

נמצאנו למדים, שיש חילוקי דעות בחיובי דבר שבקדושה, ולפי אחת הדעות לא זו בלבד שיש מצוה מן התורה לקדש את ה', גם החיוב לאמרה בעשרה הוא מן התורה.

הבאנו בשיעור הקודם את דברי תלמיד רבינו יונה במס' ברכות, שמסביר שכל דבר שהותקן מתחילה לאמרו בעשרה, הוא נקרא דבר שבקדושה, ומה שלא התקינו חז"ל לאמרו בעשרה, אינו נחשב דבר שבקדושה. דהיינו שהכל תלוי במה שאמרו חז"ל, אם אמרו שצריך עשרה, נחשב דבר שבקדושה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

על כרחינו צריך לומר, כמו שתירץ ידידנו הרב יואב חלא הי"ו, על פי הכלל האמור בהלכות מסוימות – "מסרן הכתוב לחכמים". דהיינו שאפילו לפי האומרים שדין דבר שבקדושה לא יהא אלא בעשרה, הוא מן התורה, אבל עדיין נמסרה הלכה זו לחכמים לפרט ולפרש את גדרה.

מצאנו כיו"ב לגבי מלאכת חול המועד, שם לא מפורש בתורה, פרטי ההלכות. ואומרת הגמ' בחגיגה י"ח, א' על דיני חוה"מ – "מסרן הכתוב לחכמים". דהיינו, חכמים יקבעו לנו, מה אסור ומה מותר. ואין זה תלוי בשיקול דעתנו.

הארכתי על כל הנושא של מסרן הכתוב לחכמים, בבארות יצחק על סוכה ולולב ודף קע"ו קע"ז, שם הנידון על גדרי פסלות האתרוג. בתורה כתוב – "פרי עץ הדר" ויקרא כ"ג, מ'. וצריך להבין כוונת התורה, מהו פרי עץ הדר. מי קבע מה הדור ומה לא הדור? יש אנשים אשר יאמרו על אתרוג עם נקודה שחורה, שהוא אתרוג יפה.

אמנם למרות זאת, ההלכה בשו"ע פסוקה, שאתרוג כזה פסול. כמו כן לגבי חזזית, מי קבע מה הדר ומה לא? אם זה היה תלוי בהבנת בני אדם, יהיה בעיני, מפני שאחד יאמר על אתרוג פלוני שהוא יפה, וחבירו יאמר שאינו יפה.

לכן ההכרעה בזה, כי ישנם הלכות קבועות מאת חכמים. והיינו, שאף שיסוד הדין מדאורייתא, נמסרו גדרי הדין לחכמים. כך כתב הרא"ש, והרחבתי בבארות יצחק בנושא הזה, ליישב קושית החכם צבי בעניין יעו"ש, וזו המסקנא: התורה סותמת בכמה וכמה הלכות, בלי הגדרות. ועל כרחך שהגדרות בהלכות אלו נמסרו לחכמים.

דוגמא נוספת שנמסרה לחכמים היא חקות הגויים: בתורה כתוב "וּבַחֲקֵיהֶם לֹא תֵלְכוּ" ויקרא י"ח, ג', ולא נתפרשו השיעורים והגדרים, לכן חז"ל פירשו לנו, מה נקרא חקות העמים, ומה לא. ואפילו שהמדובר הוא באיסור תורה,

כמשל נביא, מה שדנו הפוסקים לגבי אמירת י"ג מדות, אם נחשבים דבר שבקדושה, שלא נאמרים בפחות מעשרה, או לא, ומותר לאמרם ביחידות. וקשה לכאורה, לפי דברי תלמיד רבינו יונה, הרי לא מצאנו שחז"ל התקינו לאמרם בעשרה, וכבר נתבאר שאנו לא מסוגלים לחדש הלכות בדבר שבקדושה מעצמנו?

התירוץ הוא, שיש לזה דיוק בגמ' בר"ה ודף י"ז ע"ב, אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח ציבור, והראה לו למשה סדר תפילה. אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם. ומדייק הרשב"א [שם] – הסובר שי"ג מדות אינם נאמרים ביחידות, ממה שנאמר בגמרא, "כשליח ציבור", שמע מינה שנחשב כדבר שבקדושה. אמנם רבינו יונה עצמו סובר שזה מדרבנן, ולא החשיב דיוק זה לראיה. וועמ"ש בס"ד בבארות יצחק על פסקי מהרי"ן כרך א' הל' נפילת אפים סק"כ דף ר"צ.

דיברנו בשיעור הקודם על דברים שבקדושה שלא נאמר אלא בעשרה, ושאלנו, הרי מצינו פסוקים וקטעי תפילות נכבדים, שלא נחשבים כדברים שבקדושה ונאמרים ביחידות? והסברנו את הדבר בס"ד, על פי דברי תלמיד רבינו יונה דלעיל, שכללי הדברים שבקדושה נמסרו לחז"ל.

ועתה קשה, בשלמא אם דין דבר שבקדושה הוא מדרבנן, מובן, כי כל הדין הנ"ל הוא מדרבנן, ולכן איכא למימר – הם אמרו והם אמרו. אבל אם דברים שבקדושה צריכים עשרה מדאורייתא, כיצד יכולים חז"ל להיכנס ולחלק, לומר על מקצת מהדברים שאינם נחשבים דבר שבקדושה? הרי מדאורייתא "כל" דבר שבקדושה צריך עשרה, וכיצד ניתן לחלק בזה?

הוסיפו חז"ל היתר לקרובי המלכות, ללבוש מלבושי הגויים ולספר קומי, כדי שלא ייראו כמשונים אצל אומות העולם. ולולא היסוד דלעיל, קשה מאד כיצד אפשר לחלק כך, הרי איסור חקות העמים מדאורייתא?

אלא התשובה היא כנז"ל – התורה סתמה ועממה הלכות אלו, וגדריהם נמסרו לחכמים. חז"ל ברוחב בינתם יוכלו לקבוע ולפרט, מה אסור ומה מותר. [חוץ ממה שמסתבר בנוסף, שבהלכות אלו יש דברים פנימיים ונסתרים, שלא ניתן להבינם בשכל אנושי].

שאלה מהקהל: עוד לא מובן, מה זה משנה אם זה מדאורייתא או מדרבנן, תמיד אפשר לומר שחז"ל מחלקים?

תשובת מרן שליט"א: אם דין דבר שבקדושה הוא מדאורייתא, ממילא לא מובן חילוק בין אמן יהא שמיה רבא לבשכמל"ו, הם כמעט אותו דבר – לא רק מבחינת המלים, אלא גם מבחינת המשמעות. כשאומרים "ה' מלך" וגו', ו"ה' הוא האלהים" וגו', אנו נוהגים לעמוד ע"פ האר"י, ובכל זאת, אינם נחשבים דבר שבקדושה, שהרי גם אדם יחידי יכול לאמרם. ואילו אמן יהא שמיה רבא, אף שאנו יושבים, נחשב דבר שבקדושה שצריך עשרה, מה ההבדל?

המשך השאלה מהקהל: אבל חכמים חילקו, מדוע הם חילקו?

תשובת מרן שליט"א: איננו יכולים לדעת את מהותם וסודם של דברים, לכן אנו משיבים כי מאד עמק מחשבותיהם, ואיננו יכולים לעמוד על שרשי הדברים.

המשך השאלה מהקהל: זאת אומרת, כי הסבה שהביאה את חז"ל לחלק, לא תועיל אם נאמר שכל ההלכות הם מדאורייתא.

תשובת מרן שליט"א: חכמים ירדו לשורש העניין, הם ידעו את עומק ההלכות גם מבחינה פנימית, ולכן הבינו למה זה אסור וזה מותר. כמו באתרוג, שחז"ל קבעו והגדירו מה פסול ומה לא, כגון חזית ומראה שחור וכיו"ב שפסולין וכו'.

ואנו מוסיפים בס"ד, שאם כל שורש דין דבר שבקדושה, שלא יהא אלא בעשרה, הוא מדרבנן, מובן טפי, כי הם אמרו והם אמרו, דהיינו שבכוחם להגביל את ההיתר והאיסור ע"פ שיקול דעתם. אבל אמנם, אפילו אם הדין הוא מדאורייתא, אפשר לקיים את התירוץ, על ידי שנאמר כי מסרן הכתוב לחכמים, לכן אנו הקטנים, איננו יכולים להבין עומק החילוק, כי הבנתנו אינה מתקרבת להבנת חז"ל. והם בכוחם הגדול, ובסייעתא דשמיא, קבעו והגדירו מה נחשב דבר שבקדושה ומה לא.

בכוחנו הדל, אנו רק יכולים ללמוד ולעיין ולהביא ראיה מתוך דברי חז"ל, מה נתקן בעשרה ומה לא. ומה שמצינו דברים השנויים במחלוקת, מפני שלא נאמרו בהם הלכות מפורשות בחז"ל, והפוסקים דנו בראיות לכאן ולכאן, וברוב הלכות של הדברים שבקדושה, ישנה הסכמה.

רבינו הרמב"ם בהל' תפילה [פ"ט הל"א] כתב כך – סדר תפילות הציבור כך הוא. בשחר, כל העם יושבים, ושליח ציבור יורד לפני התיבה, ועומד באמצע העם, ומתחיל ואומר קדיש, וכל העם עונים אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחן, ועונין אמן בסוף קדיש. ראיתי ברמב"ם מהדורת שבת פרנקל, שנפלו כאן חילופי נוסחאות, האם הרמב"ם כתב את כל נוסח, יהא שמיה רבא בחיבורו, או לא. ויסוד הספק לדעתם, האם מותר לקרוא את נוסח יהא שמיה רבא בשלמותו.

אמנם, אינני חושב שזו הכוונה, כי אפילו אם הרמב"ם היה כותב את כל הנוסח עד תומו, היה מותר לקרוא אותו כלשוננו, מפני שקריאה זו היא דרך לימוד, ובדרך לימוד אין איסור לקרוא דברים שבקדושה. אך האומרים שהרמב"ם לא גרס כאן את הנוסח עד תומו, הטעם הוא מפני שסבר הרמב"ם, שאין צורך לכתוב זאת כאן, כי בסדר התפילות שלו, עתיד הוא לכתוב את הנוסח בשלמותו, לכן אינו צריך עתה להביא הכל.

שדבריו מוסבים לפי מנהגם, שכל הציבור אומרים "נקדישך" יחד, אמנם אעפ"כ מסתבר שהדין יכון גם לדידן, כששומעים "נקדישך" מאת הש"ץ.

אמנם המעיין בספר תורת חיים, יראה שהלכה זו לא היתה פשוטה אצלו כל כך. בתחילה הוא כתב כך – משמע שאם לא אמר עדיין קדוש קדוש וגו' ורוצה להתחיל "נקדישך", פוסק באמצע. והיינו שאמירת "נקדישך" לבד, לא נקראת עניית קדושה. ואח"כ כתב – אפילו אם התחיל "נקדישך" עם הש"ץ, לא יפסיק כדי לענות אמן יהא שמיא רבא, דגם זה מקרי התחיל בקדושה יעו"ש"ב. נראה שהוא חזר בו בהמשך, וכך מביאו הכה"ח.

וקשה לכאורה מזה על מה שחידשנו בס"ד שעיקר הקדושה היא עניית קדוש קדוש וגו', כי מבואר מדבריו שהקדושה מתחלת ממתי שמתחילים "נקדישך"? אמנם נראה לענ"ד שאינה קושיא, וגם לדברי התורת חיים, אפילו שכבר התחילו באמירת "נקדישך", לא נחשב הקדושה, שאינו נחשב אלא רק חיבור לקדושה, ולא קדושה ממש. והראיה לזה, ממה שהכה"ח שהעתיק דברי התורת חיים להלכה, כתב בעצמו במקום אחר [סימן ס"ו, ס"ק י"ח], שאם נמצא במקומות שאסור להפסיק, עונה רק קדוש קדוש וגו', ולא אומר "נקדישך", שמע מינה שאמירת "נקדישך" אינה אלא חיבור לקדושה ולא עצם הקדושה, ואכמ"ל.

האם מותר לשיר 'אמן יהא שמיא רבא מברך' וכו'. חשוב לי לעורר על עניין זה, לפי מה ששמעתי בעצמי מקרוב שיר [שנפוץ כיום] של זמר אשכנזי מפורסם [אברהם פריד. העורך], אשר הוא שר אמן יהא שמיא רבא עד הסוף! [אמנם הוא לא אומר "לְעֵלָם" אלא "לְעוֹלָם"...] הוא חוזר ואומר את הכל כמה פעמים.

נודע לי שיש אצל האשכנזים גם שיר קדוש קדוש וגו', עד הסוף. אינני יודע אם יש אותו

דיברנו בשיעור הקודם בס"ד כי עיקר הקדיש הוא עניית יהא שמיא רבא, ועיקר הקדושה היא עניית קדוש קדוש וגו', והבאנו לזה ראיה בס"ד מהערוך השלחן, שאומר שבמעיקר התקנה היה ראוי שתכף אחר "מחיה המתים" יש לומר קדוש קדוש וגו', אלא שאי אפשר לעשות כך, כי צריך מקודם הכנה והזמנה.

ידוע שבדרך כלל אנו נוקטים – "הזמנה לאו מילתא היא", וזה נלמד מגמרות מפורשות, ונפסק בשו"ע [בהל' תפלין סימן מ"ב סעיף י"ג, ובהל' ביהכנ"ס סימן קנ"ג סעיפים ה' וז', ובהל' סוכה סימן תרל"ח סעיף א'].¹

ברם המושג הקרוב לזה, שחידש בעל ערוך השלחן, שאין קדושה בלא הזמנה, אינני יודע מאיפה הוא למד זאת. אמנם יש לתרץ בדוחק שלמד זאת ממה שמצינו דבר דומה לזה, שקדושה היא עצמה הזמנה. לגבי מתן תורה נאמר 'וְקִדְשָׁתֶם הַיּוֹם וּמָחָר' [שמות י"ט, י'], ופירש רש"י וזימנתם, שיכינו עצמם היום ומחר, וכך הוא התרגום ותזמנינון יומא דין ומחר, תזמין ותכין אותם.

אבל בתורה שלימה שם [דף פ"ב ופ"ג] הביא על כך את כל מאמרי חז"ל והמפרשים, ולפי דבריו יוצא שיש לקדושה חמישה פירושים: א. פרישות מנשותיהם. ב. טבילה. ג. פרישות מעבירות ומכל דבר מכוער. ד. מעין קידושין, על דרך האמור – "הרי את מקודשת לי". ה. הזמנה. נמצא שבכל אופן, אין הנקודה הזו מוחלטת.

דיברנו לעיל לגבי הקדושה, ששיטת הפוסקים היא שעניית אמן יהא שמיא רבא עדיפה מעניית קדוש קדוש וגו', והבאנו כי גם הרב תורת חיים סובר כן, אך הוא מוסיף חידוש, והכף החיים מעתיק אותו. החידוש שלו להלכה בעניין, הוא שאם הציבור כבר התחילו באמירת "נקדישך", נחשב כבר שהתחילה הקדושה, ואסור לאדם השומע לצאת לשמוע אמן יהא שמיא רבא. ומשמע מהתורת חיים,

היום, אבל בעבר שיר זה היה מפורסם. אינני חושב שיש סבה להתיר מפני שהזמר לא אומר את שם ה' באדנות ממש, רק אומר "השם", כי מבחינתו הוא היה אומר את שם ה' ממש, ורק מסיבה אחרת לא אמר את שם ה', כי האשכנזים חוששים להגיד את שם ה' בסתם, ואפילו בפסוק, ואכמ"ל.

אינני מוצא היתר לאמרו ביחידות. שמעתי שבחורי הישיבות שרים את השיר הזה אחרי אותו זמר, ותמהני איזה היתר יש לדבר? איך אין פוצה פה ומצפצף?

שאלה מהקהל: לגבי השיר קדוש קדוש וגו' זכור לי שלא שרים עד סוף הקטע.
תשובת מרן שליט"א: שמעתי שכן. אבל עכ"פ מה תאמר בשיר אמן יהא שמיא רבא? באַזני שמעתי שאומר הכל בשלימות.

מה יש לדון סיבה להיתר? מדברי התורת חיים שאומר, שמתחילת "נקדישך" נחשב מחובר לקדושה, ואולי יש לומר שצריך בשביל לאסור את השלמות, דהיינו מתחילת "יתגדל" ומתחילת "נקדישך". ואכן מצאתי מישוהו שאומר כך; על סדר רב עמרם גאון מהדורת סין [עמוד 190], כתב כן חכם בן זמנינו מדנפשיה בזה"ל – נראה לי להוסיף, שאף שיהא שמיא רבא הוא דבר שבקדושה ואינו נאמר בפחות מעשרה, למרות זאת, שלא במסגרת קדיש, אפי' בדרך שבת, אין איסור ליחיד לאמרו.

ומביא ראיות לזה מאבות דרבי נתן [פרק ל"א נוסחא ראשונה] שכתוב כך: הקדוש ברוך הוא, יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, בחכמתו ובתבונתו ברא את כל העולם כולו. עוד הביא מה שכתב תנא דבי אליהו [רבא פ"ב]: משלו משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם וכו', כך הקדוש ברוך הוא, יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, ברא כוכבים ברקיע, ונתן לכל אחד ואחד מקום בפני עצמו. ובהמשך בתנא דבי

אליהו שם: כך הקדוש ברוך הוא, יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, כשנתן תורה לישראל לא נתנה אלא בגלוי. הוא מביא מזה ראיה לדבריו, שכיון שלא אמרו "יתגדל ויתקדש", אלא רק את המלים האלו, אין לאסור.

בהמשך הוא מביא עוד דבר, ובזה אינני מבין כלל מה הוא רוצה. הוא מוכיח גם מאליהו רבא פ"ב, שם כתוב כך – ושמא תאמר, אותן שבעים אלף שנהרגו בגבעת בני בנימין, מפני מה נהרגו וכו', יתגדל ויתקדש שמו של הקדוש ברוך הוא, בעולם כולו שברא מסוף העולם ועד סופו. לא מובן כלל מה מוכח מזה.

במדרשים הנ"ל, ובמס' ברכות [ג' ע"א], הובא אמרן יהא שמיא רבא בלשון הקודש ולא בלשון תרגום כמו שרגילים, ויש לדון אם יש חילוק ביניהם. אמנם, לא מסתבר שמבחינה זו יש חילוק בין לשה"ק ללשון ארמי.

למעשה נראה שהחילוק הוא אחר לגמרי, כי גם אם היה כתוב בלשון ארמי ממש כמו אמירתו בקדיש, אין איסור לאמרו כך, כי הוא דרך לימוד. וראיה לזה ממה שיש בכמה סדורים אשכנזיים, ברייתות שאומרים אותם ביחידות, במקום קדיש. ותכנס הוא שאומר כמה מאמרי חז"ל תמורת "ברכו" ותמורת קדיש, ובתוך נוסחם, נכנס אמן יהא שמיא רבא, וכן קדוש קדוש וכו', וזהו תקנת היחיד השרוי בלא מניין. הנה לנו שמותר ליחיד לומר נוסח אמן יהא שמיא רבא בשלמות אם זה דרך לימוד [ובל"נ נאריך על זה בס"ד באחד השיעורים הבאים].

שאלה מהקהל: מה ההיתר של דרך לימוד? תשובת מרן שליט"א: ידוע כי יש אומרים, שבדרך לימוד מותר לומר אפילו נוסח ברכה שבש"ס, להזכיר אפי' את שם ה' ממש!

הלומד, אינו מתכווין עכשיו לשבח את הקב"ה, אלא קורא את הגמרא. כמו שמותר להסביר איזו הלכה הנוגעת לשם ה', מפני שאמרה בדרך קריאה, ולא בדרך שבת.

אעפ"י שלדעת הריטב"א בפסחים דף סו. מברך אשר יצר עד שיעור פרסה, והיינו לכל הפחות שעה וחומש שהם 72 דקות. ויש אומרים עד פחות משעה, ודעה זו האחרונה העלה גם מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ח"ג זימן רכ"ג, וכן הביאו דעת מהרי"ץ להלכה פסוקה בשושנת המלך הל' הנהגת האדם בבוקר סעיף ה', ובענף חיים דף ו' ע"ב [ושם הוסיף מדנפשיה במוסגר יותר מחצי שעה]. אבל המעיין יראה שמהרי"ץ לא הביא דעתו, רק העתיק דברי המצת שימורים בשם מהר"ש לונזאנו, והרי כיו"ב הרבה מקומות ועניינים שם שהעתיקם שם רק למזכרת ולמשמרת, ולא להלכה למעשה כנודע. ויש פוסקים הסוברים שכל זמן שלא הוצרך לנקביו שנית, עדיין מברך אשר יצר. ויש דעות נוספות, וגם לאידך גיסא יש מי שאומר כי רק עד 18 דק'. הלכך העיקר לענ"ד כדעת הגרי"ח בעל בן איש חי וכף החיים וסיעתם, עד חצי שעה, שזה כעין דעה ממוצעת. ואם שוהה יותר, עדיף שיהרהר הברכה בלב.

שאלה מהקהל: למה מברכים על שד"אב "בורא עשבי בשמים", הרי הוא גדל בעץ גדול? תשובת מרן שליט"א: כי העץ שלו חלש. ריחאן, ברכתו "בורא עצי בשמים", לפי שהעץ שלו חזק. עץ השד"אב מאידך הוא סיבים סיבים, תקח אותו כשהוא יבש, ותראה כי אין לו כח.

ברכת יישר כח לידידנו הרב ברק צברי יצ"ו, על שמחר בעז"ה הוא ימשיך להשלים את הבנייה בבית מדרשינו, בבחינת "הַרְחִיבִי מְקוֹם אֶהְיֶה וְיִרְעוּת מְשָׁכְנוֹתֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תִּתְחַשְׁבֵּי הָאֲרִיכִי מִיְתְּרֶיךָ וְיִתְדֹתֶיךָ תִּתְקֶינִי". השם ב"ה יתן לו כח להגדיל תורה ולהאדירה, אבי"ר.

מסקנת העניין להלכה ולמעשה.

הזמן קצר והמלאכה מרובה, ולכן נסכם כעת בס"ד לכל הפחות את שני הדברים שאמרנו כבר. א'. הסברנו מדוע נקטו כל הפוסקים כי אמן יהא שמיה רבא חשוב מקדוש קדוש וגו', וממילא מי שיזדמן לו שניהם יעדיף את אמן יהא שמיה רבא, אא"כ במקרים מיוחדים. ב'. יהא שמיה רבא וגו' וקדוש קדוש וגו', בפני עצמן, אפילו בדרך שיר, אסור לאמרם. והיינו דוקא מתחילה ועד סוף. אבל חלק מהם, מותר להגיד. ובדרך לימוד, וק"ו בקריאת הנביא בניגון וטעמים, מותר לאמרם.

אגב, מה שאמרתי על ניגון טעמים, מחזק את מה שענינו לשאלתכם קודם. דהיינו כמו שיש מן הפוסקים שכתבו כי בניגון וטעמים מותר לומר קדושת יוצר וי"ג מדות, וכן מובא בשלחן ערוך [או"ח נ"ט, ג']. כמרכן בדרך וצורה של לימוד תורה מותר. אבל בסתם, כגון דרך שיר, אני תמיה על מנהג ההיתר. לפי ענ"ד זה אסור. יש לי עוד ראיות לזה ועוד חזון למועד בס"ד, אבל כשאומר "השם" [בקדוש קדוש וגו'], מסתבר שנחת דרגא, ומותר.

שו"ת הציבור

שאלה מהקהל: וכי מותר בכלל לקחת נוסח תפילה מהסידור ולעשות ממנו שירים? תשובת מרן שליט"א: מה לעשות שאין לאשכנזים דיואן... אם היה להם דיואן, היה להם שירים בלי סוף, אין להם, ולכן הם מחפשים לשיר חלקי פסוקים, קטעי תפילות, לשיר מפה ומשם, אין להם ברירה, מה לעשות. אין למדים אפשר משאי אפשר...

שאלה מהקהל: הנכנס לבית הכסא, עד מתי יוכל לברך אשר יצר? תשובת מרן שליט"א: יש חילוקי דעות בזה, אנו מורים כדעת האומרים עד חצי שעה. ואם נכנס עוד פעם בתוך החצי שעה, מברך ברכה אחת לשניהם.